

Egipatsko-Hetitski odnosi u periodu Novog Kraljevstva s osvrtom na Kadeški mirovni sporazum

Pokupec, Marko

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:552515>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Fakultet hrvatskih studija

Sveučilište u Zagrebu

Odsjek za povijest

EGIPATSKO–HETITSKI ODNOSI U PERIODU
NOVOG KRALJEVSTVA S OSVRTOM NA
KADEŠKI MIROVNI SPORAZUM

Završni rad

Student: Marko Pokupec

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mladen Tomorad

Zagreb, kolovoz 2020.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Period drugog međurazdoblja i početak Novog kraljevstva	4
3. Novo kraljevstvo i XVIII. dinastija	5
4. Amenhotep IV. (Ekhnaton) i posljedice njegove vladavine	6
5. Egipatsko–hetitski odnosi u periodu Novog Kraljevstva.....	8
5.1. Ramzes II. Veliki.....	10
5.2. Ramzes II. kao faraon „ <i>Egzodusa</i> “	12
5.3. Rat sa Hetitima i bitka kod Kadeša	13
5.4. Kadeški mirovni sporazum	16
6. Propast Hetitskog Kraljevstva i kraj Novog Kraljevstva.....	19
7. Zaključak	22
Literatura	23

1. UVOD

U ovom završnom radu prikazat ću i objasniti društveno–političke odnose i sukobe starih Egipćana sa hetitskim narodom u periodu Novog kraljevstva. Osvrnut ću se na život i kulturu tog doba, najvažnije vojne pohode te kako je Egipat dosegnuo vrhunac svoje moći za vladavine faraona Ramzesa II. Velikog. Posebnu pažnju posvetiti ću mirovnom sporazumu u Kadešu te njegovoj povijesnoj važnosti.

Od najranijeg sam djetinjstva bio fasciniran drevnim Egiptom, njegovom kulturom, religijom, pismom i vladarima. Kao najrazvijenija civilizacija staroga vijeka, ostavili su mnoge građevine i spomenike kao testamente njihove moći, među kojima su najpoznatije Velike piramide u Gizi, koje stoje i danas. Kroz godine, s oduševljenjem sam promatrao mnogobrojna otkrića artefakata na području koje je nekoć činilo Stari Egipat. Iako je period Novog Kraljevstva popularan u historiografskim krugovima i među egiptolozima, mišljenja sam da je njegov prikaz „ispran“ zbog površnog bavljenja istim te utjecajem kršćanstva, zbog čega se u općoj kulturi prikazuje jedna iskrivljena, povijesno netočna slika o spomenutom vremenu egipatske povijesti i njegovim vladarima. Shodno tome, u ovom završnom radu pokušati ću prikazati na vjeran i povijesno ispravan način taj period staroegipatske civilizacije.

Dvije najveće prepreke u uvažavanju cjelokupne kulture i civilizacije drevnog Egipta su *Biblija* i stara Grčka civilizacija koji se smatraju stupovima naše zapadne kulture. Budući da su nas upravo oni tako neosporno formirali, ne treba nas čuditi način na koji pristupamo drugim kulturama. Naš pogled na staru povijest je uvjetovan onime što mi smatramo da je istina, a ta istina je proizašla iz poznavanja starogrčke kulture i civilizacije s područja Levanta. Naše poimanje stare povijesti je filtrirano kroz iskaze i temeljeno je na način na koji su oni prikazani u biblijskim knjigama *Postanka* i *Egzodusa*. Opća percepcija Starog Egipta i njegovih faraona, kao nemilosrdnih i okrutnih vladara, te robovskog rada zbog postizanja svojih ciljeva, daleko je od povijesne istine.

Zbog svega navedenog, i općenite zainteresiranosti za isto, obraditi ću upravo razdoblje Novog kraljevstva, koje je, smatram, najspornije doba u kolektivnoj svijesti Zapadne civilizacije, i nažalost se najčešće netočno prikazuje u literaturi, medijima i popularnoj kulturi.

2. PERIOD DRUGOG MEĐURAZDOBLJA I POČETAK NOVOG KRALJEVSTVA

Tijekom 16. st. pr. Kr. XV. dinastija Hiksa, nomadskog naroda s područja Levanta, s centrom u Avarisu (Tell el-Dab'a), i XVII. dinastija sa središtem u Tebi, borile su se za vlast nad Egiptom.¹ Vlast Hiksa doprinijela je velikom tehnološkom napretku u Egiptu, kao i kulturološkim inovacijama, pogotovo na polju glazbe i novih stranih riječi.² U kontekstu ratovanja, na području Egipta započinje se koristiti jači kompozitni luk, konji, kočije i konjske zaprege kojima se mijenja način ratovanja.³

Sredinom 16. st. pr. Kr., posljednji faraoni XVII. dinastije, Taa i njegov sin Kamoze željeli su proširiti vlast tebanske dinastije na sjever i istjerati strane vladare s područja Delte.⁴ Nakon što nisu dobili podršku viših društvenih slojeva za rat s Hiksima, oni započinju rat za oslobođenje zemlje uz pomoć elitnih postrojbi Međaja.⁵ U prvoj bitci kod naselja pod imenom Nefrusi, sjeverno od Hermopolisa, Kamoze je ostvario veliku pobjedu, te je zarobio pozamašan broj Hiksa, njihovih žena, konja i brodova koji su sadržavali bogatstva.⁶

Do kraja svoje treće godine vladavine, Kamoze je uspio svojim pohodima prema jugu doći sve do Drugog Katarakta⁷, te sjeverno do okolice Avarisa, gdje je presreo pismo koje je hetitski kralj Apopis poslao svojim nubijskim saveznicima.⁸ Zbog prerane smrti u jednoj bitci, nasljeđuje ga njegov brat Amozis.⁹ Egipatska tradicija smatra Amozisa osnivačem XVIII. dinastije. Padom Avarisa (o. 1539. g. pr. Kr.), Hiksi su izgubili posljednje uporište u Egiptu.¹⁰ Kralj Amozis je završio rat za oslobođenje kojeg je započeo njegov stariji brat. Hiksi su bili poraženi i istjerani iz Egipta, a zemlja je ponovno bila ujedinjena pod jednim vladarom. Unatoč ujedinjenju, izbile su pobune i veliki neredi. Taj građanski sukob je bio brzo i efikasno ugušen.¹¹ Po njegovoj smrti, na vlast dolazi njegov sin Amenhotep I.¹²

¹ KUIPER 2011: 57.

² KUIPER 2001: 58.

³ KUIPER 2011: 58.

⁴ STEINFORD & SEELE: 1957: 30.

⁵ SHAW 2000: 190.

⁶ STEINFORD & SEELE: 1957: 32.

⁷ Katarakt je prag u riječnom koritu preko kojeg voda pada u slapovima.

⁸ KUIPER 2011: 58.

⁹ TOMORAD 2016: 86.

¹⁰ TOMORAD 2016: 86.

¹¹ STEINFORD & SEELE 1957: 34.

¹² GRIMAL 1988: 201.

Egiptolog Kyle Kuiper smatra da je Drugo međurazdoblje posljedica političke fragmentacije i imigracije, te da zbog toga nije povezan s ekonomskim kolapsom kao što je to bio slučaj u Prvom međurazdoblju.¹³

3. NOVO KRALJEVSTVO I XVIII. DINASTIJA

Novo kraljevstvo (1552. – 1069. g. pr. Kr.) općenito je prihvaćeno kao razdoblje najvećeg materijalnog bogatstva i općeg blagostanja drevnog Egipta. U tom je razdoblju došlo do razvoja vojske i širenja kraljevstva na područje Sirije i Palestine.

XVIII. dinastija obilježena je vladavinom iznimno uspješnih vladara.¹⁴ Kao što sam naveo u prijašnjem poglavlju, Amosis je bio vladar odgovoran za istjerivanje Hiksa iz Egipta. Smatra se da je dinastija završila vladavinom Horemheba, vrhovnog vojnog zapovjednika egipatske vojske tijekom vrijeme vladavine Tutankhamuna i Aja. Horemheb je došao na tron nakon njegovog prethodnika Aja.¹⁵

Sin i nasljednik Amozisa (o. 1550. – o. 1525. g. pr. Kr.)¹⁶, Amenhotep I. (o. 1525. – 1504. g. pr. Kr.)¹⁷ je proširio Egipatsku granicu sve do Trećeg Katarakta. Razdoblje Novog Kraljevstva je vrijeme povećane pobožnosti i štovanja boga Amon–Ra, čiji se kult proširio cijelim područjem Egipta.¹⁸ Za vladavine Amenhotepa I., napušten je piramidalni oblik kraljevskih grobnica te ga zamjenjuje novi oblik kamenih grobnice.¹⁹ Uz iznimku Ekhnatona (Amenhotepa IV.), svi budući vladari ovog perioda su bili pokapani u skrivene grobove u poznatoj Dolini Kraljeva u zapadnoj obali Tebe.²⁰ Do danas nam nije poznato gdje je smještena njegova grobnica.

Nakon manje poznatih vladara, Tutmozisa I. i Tutmozisa II., koji su nastavili širiti granice države prema jugu do V. katarakta, Egipat doživljava svoj najveći geografski razmjor iako on nije još bio dobro utemeljen.²¹ Nakon smrti Tutmozisa II., na vlast dolazi Hatšepsut (

¹³ KUIPER 2001: 58.

¹⁴ KUIPER 2001: 59.

¹⁵ STEINFORD & SEELE 1957: 35.

¹⁶ TOMORAD 2016: 93.

¹⁷ TOMORAD 2016: 93.

¹⁸ TOMORAD 2016: 88.

¹⁹ KUIPER 2001: 60.

²⁰ MERTZ 2007: 190.

²¹ KUIPER 2001: 62.

o. 1473. – 1458. g. pr. Kr.) i njen posinak Tutmozis III. (o. 1479. – o. 1425. g. pr. Kr.)²², koji je kasnije osvojio područja na Levantu i postao izniman vladar te zasluženno dobio titulu Veličanstveni. Njegov krajnji cilj bio je poraziti kraljevstvo Mitani. U svojim kampanjama, dokazao se kao vrstan vojskovođa, što vidimo na primjeru njegove osme kampanje koja ga je odvela preko Eufrata. Tamo je uz pomoć mornarice prevezio vojnike prema azijskim obalnim gradovima, izbjegavši na taj način težak marš preko negostoljubivog kopnenog terena na području Sinaja i Levanta.²³ Iako naposljetku nije pokorio Mitane, svojim pohodima je postavio čvrste temelje za budućnost Egipta. Za Tutmozisove vladavine, bogatstvo njegovog kraljevstva postalo je jasno vidljivo. Gradili su se mnogi hramovi u čast boga Amona–Ra. Glavni grad premješten je u Memfis, a Teba preuzima ulogu religijskog središta.²⁴

Vladavina Amenhotepa III. (o. 1390. – o. 1352. g. pr. Kr.) je pridonijela mirnim odnosima s azijskim narodima gdje je kontrola nad egipatskim vazalima uspješno održavana, a Egipat je na najvišem stupnju svoje moći. Njegova vladavina ujedno se smatra vrhuncem razdoblja XVIII. dinastije.²⁵ Nasljeđuje ga, po mnogim izvorima, najkontroverzniji vladar Starog Egipta – Amenhotep IV.

4. AMENHOTEP IV. (EKHNATON) I POSLJEDICE NJEGOVE VLADAVINE

U petoj godini svoje vladavine formalno mijenja svoje ime u Ekhnaton što u prijevodu znači „Onaj koji je koristan Atonu“.²⁶ Time je želio naglasiti svoju božansku narav. U Tel el–Amarni je dao izgraditi novo središte svoje vladavine kojeg je nazvao Akhetaten.²⁷ Unatoč kratkom periodu u kojem se koristio kao kraljev dvor, postao je sinonim za vladavinu Ekhnatona. Pisma koja su pronađena u arhivama, pisana od strane raznih vladara koji su bili na egipatskom teritoriju, te kraljeva susjednih država upozoravaju na sumnjive poslove i djelovanja.²⁸ Unatoč njegovoj dekadentnoj personi i brizi prema obitelji te religijskim poslovima, postoje dokazi da je vodio vojne pohode na području Sirije i Palestine. Poveo je

²² REDMOUNT 1998: 89.

²³ KUIPER 2001: 63.

²⁴ KUIPER 2001: 64.

²⁵ TOMORAD 2016: 94.

²⁶ TOMORAD 2016: 95.

²⁷ LEICK 1999: 13.

²⁸ LEICK 1999: 13.

jednu manju ofenzivu na Nubiju.²⁹ Na Bliskom istoku egipatski posjedi nisu bili dobro osigurani kao prije. Iz ploča pronađenih u Amarni koje su ispisane klinastim pismom vidimo da je teško interpretirati njegove diplomatske odnose zbog pretjeranih i nerealnih tvrdnji vazala koji su tražili njegovu pomoć.³⁰ On i njegova žena Nefertiti su prikazani u živopisnim portretima i skulpturama toga doba. Po njegovoj smrti grad biva napušten, te se povodom toga kraljevski dvor vraća u Tebu, a sjećanje na Ekhnatona se briše iz službenih zapisa Starog Egipta.³¹

Jedan od razloga za nemire u regiji je bilo propadanje kraljevstva Mitani i sukob s Hetitima. Za vladavine Ekhnatona i perioda koji je uslijedio sve do kraja XVIII. dinastije, Egipat je izgubio kontrolu nad većinom teritorija na području Sirije. Ekhnaton je imao šest kćeri sa Nefertiti i vrlo vjerojatno sina sa drugom ženom Kijom.³² Ne znamo sa sigurnošću, ali vjerojatno je Nefertiti pozvala hetitskog kralja Supiluliuma da opskrbi mladoženju jer ona nije mogla pronaći podobnog u Egiptu.³³ Hetiti su poslali princa, međutim on je bio ubijen prije nego je stigao u Egipat.³⁴ Egipat naposljetku nije imao sklopljen diplomatski brak u kojem bi stranac bio primljen u kraljevstvo.³⁵ Na natpisnoj ploči koja je pronađena u sklopu Tutankhamunove grobnice, period Amarne je opisan kao vrijeme bijede i patnje, te napuštanje bogova iz Egipta.³⁶ Unatoč skoro pa nebitnoj historiografskoj važnosti vladavine Tutankhamuna (o. 1336. – o. 1327. g. pr. Kr.), njegovo nasljedstvo se očituje u otkriću grobnice u studenome 1922. godine. U njoj su pronađeni razni artefakti i fragmenti superiorne kvalitete naspram drugih kraljevskih grobnica. Po mišljenju nekih povjesničara, oni predstavljaju vrhunac bogatstva egipatskog kraljevstva.³⁷ Iako se slažem se da je u ovom razdoblju Egipat bio iznimno bogat, smatram da je stvarni vrhunac bogatstva i moći egipatsko kraljevstvo doseglo tek za vladavine Ramzesa II.

Tutankhamuna je naslijedio Aj (o. 1327. – o. 1323. g. pr. Kr.), kojeg je zbog njegove starosti i smrti naslijedio Horemheb (o. 1323. – o. 1295. g. pr. Kr.).³⁸ Ajevom smrću završava period Amarne.³⁹ Horemhebova vladavina nije dobro zabilježena u povijesnim izvorima, s

²⁹ KUIPER 2011: 70.

³⁰ KUIPER 2011: 70.

³¹ LEICK 1999: 14.

³² DODSON & HILTON 2004: 147.

³³ MURNANE 1990: 193.

³⁴ TYLDESLEY 2006: 128.

³⁵ KUIPER 2011: 71.

³⁶ KUIPER 2011: 71.

³⁷ BARD 2008: 229.

³⁸ TOMORAD 2016: 100.

³⁹ TOMORAD 2016: 100.

toga Kuiper smatra da je vladao krajem 14. i početkom 13. stoljeća pr. Kr. Horemheb je razmontirao i srušio mnoge spomenike koje je izgradio Eknaton, te je materijale iskoristio za velike pilone u Karnaku, odnosno osmi i deveti pilon gdje se posebno ističe velika hipostilna dvorana.⁴⁰ Reformirao je pravni sustav gdje su se novi službenici i svećenici birali iz vojnih krugova, a ne iz istaknutih obitelji kao što je to do tada bio slučaj.⁴¹ Vladavine kraljeva iz razdoblja Amarne su s vremenom podvedene njegovoj, ne ostavljajući nam službeni zapis o tome razdoblju. Horemheb nije imao sinova, te izabire svojeg generala i vizira Ramzesa kao nasljednika, otvarajući put vladavini Ramzesida, odnosno razdoblju XIX. dinastije.

5. EGIPATSKO–HETITSKI ODNOSI U PERIODU NOVOG KRALJEVSTVA

Vladavinom Tudalija I. hetitsko kraljevstvo postalo je nova velika sila na području starog Istoka te njihova civilizacija u period svog vrhunca.⁴² Tijekom tog vremena nastupile su brojne promjene, a jedna od najznačajnijih bila je jačanje kraljevstva. Umjesto egejskog područja, hetitski narod naseljavao se u starijim dijelovima južne Anatolije.⁴³ U ovom razdoblju funkcija kralja postaje nasljedna, a kraljevi ujedno djeluju kao visoki svećenici za cijelo kraljevstvo.⁴⁴ Oko 1400. godine pr. Kr., svojim osvajanjima šire se na zapad.⁴⁵ Uslijedio je jedan kratak period slabosti za kraljevstvo, a neprijatelji su sa svih strana napredovali sve do glavnog grada Hattuše.⁴⁶ Kraljevstvo se oporavilo za vladavine Supiluliuma I (o. 1344. –1322. g. pr. Kr.). Najveću prijetnju Hetitima u tom periodu predstavljalo je Srednje Asirsko kraljevstvo (o. 1365. – 1050. g. pr. Kr.).⁴⁷ Nakon što je povratio teritorije na području Anatolije, Hetitski kralj je bio odlučan da uđe u sukob sa Mitanima.⁴⁸ Postoje naznake da ga je na taj čin navela politička situacija u Mitanskom kraljevstvu koje je nakon smrti kralja Artasumara bilo u problemima zbog dinastičkih borbi.⁴⁹ Krenuvši u Veliki sirijski sukob, Supiluliuma je pokorio sva manja kraljevstva podložna Mitanima od Eufrata do Mediterana.⁵⁰ Naposljetku je pokorio Karkemiš i Kadeš, događaj koji

⁴⁰ TOMORAD 2016: 101.

⁴¹ KUIPER 2011: 72.

⁴² ROEBUCK 1984: 93.

⁴³ GURNEY 1952: 36.

⁴⁴ SHAEFER 2009: 21.

⁴⁵ ROEBUCK 1984: 94.

⁴⁶ ROEBUCK 1984: 95.

⁴⁷ BRYCE 1998: 170.

⁴⁸ BRYCE 1998: 170.

⁴⁹ BRYCE 1998: 171.

⁵⁰ BRYCE 1998: 176.

će kasnije njegovo kraljevstvo dovesti do novih i većih sukoba sa Egipćanima.⁵¹ Tako su uz Egipat i Asiriju, Hetiti na čelu sa Supiluliumom I. postali moćna velesila u starom svijetu. Nije prošlo dugo vremena, i Egipat je zatražio osnivanje savezništva u obliku braka sa jednim od sinova Supiluliuma I. i udovicom Tutankhamuna.⁵² Poznato nam je iz povijesnih izvora da je princ Zannanza ubijen prije nego je stigao do Egipta, i samim time savezništvo nikada nije sklopljeno.⁵³

Formalni odnosi dviju država službeno započinju nakon što su Hetiti od Mitana preuzeli ulogu regionalne sile na području središnje Sirije. Tenzije su trajale sve do potpisa mirovnog sporazuma, otprilike sto godina kasnije.⁵⁴ Tijekom invazije te konačnog poraza Mitana, hetitska vojska je došla u Siriju i odmah započela vladati egipatskim vazalnim područjima Kadešom i Amurru. Gubitak tih iznimno bitnih sjevernih područja nikada neće biti zaboravljeno od strane egipatskih vladara, a njihova kasnija djelovanja pokazuju da nikada u potpunosti neće predati ta područja hetitskom kraljevstvu. Egipatski pokušaji da povrate teritorije koji su bili izgubljeni za vladavine Eknatona pokazali su se neuspješnima, sve do dolaska Setija I. (o.1294. – o.1279. g. pr. Kr.)⁵⁵, kada su se počeli bilježiti značajni dobitci. Pod vodstvom Setija I., Egipćani su se sukobili sa Hetitima.⁵⁶ Tijekom ratnih operacija ponovno je osvojio Rafiju, Gazu te obalno područje na području Libanona.⁵⁷ U vlastitom pohodu na Hetite, porazio je svoje neprijatelje čemu svjedoče brojni reljefi s hramskog kompleksa u Karnaku i velikog hrama u Abidosu.⁵⁸ Međutim, ti dobitci bili su kratkog vijeka – naime, Seti I. je kasnije u jednom od sklopljenih ugovora sa Hetitskim kraljem Muvatalijem (o. 1295. – o. 1271. g. pr. Kr.) morao prihvatiti ugovoreni mir s crtom razdvajanja u okolici Kadeša, iako su vojni pohodi bili uspješni.⁵⁹ Iako je do prvih sukoba došlo još za vladavine Horemheba,⁶⁰ ovo je bio početak kompleksnog otvorenog konflikta između te dvije nacije koji će trajati narednih nekoliko desetljeća.

⁵¹ TOMORAD 2016: 102.

⁵² SHAEFER 2009: 25.

⁵³ GURNEY 1952: 110.

⁵⁴ MURNANE 1990: 42.

⁵⁵ TOMORAD 2016: 101.

⁵⁶ TOMORAD 2016: 102.

⁵⁷ TOMORAD 2016: 102.

⁵⁸ BARD 2008: 213.

⁵⁹ BARD 2008: 214.

⁶⁰ VAN DIJK 2000: 293.

5.1. RAMZES II. VELIKI

Ramzesov otac, faraon Seti I. vladao je bogatim kraljevstvom i vodio bitke protiv Hetita, te protiv slabijih vojskovođa koji su stvarali nevolje na području Levanta.⁶¹

Kao nasljednik kraljevske krune, Ramzes je od najranije dobi bio učen i pripreman za najvišu funkciju u Egiptu. Predodređen je da postane vladar. Imao je pravo na učitelja i čuvara, a u dobi od deset godina, dodijeljena mu je honorarna titula zapovjednika egipatske vojske.⁶² Njegovo rigorozno obrazovanje uključivalo je matematiku, aritmetiku, osnovno poznavanje ljudskog tijela i literaturu između ostalih područja znanosti.⁶³ Snažne tjelesne građe te nadasve ambiciozan, odlikovao se u natjecateljskim igrama, među kojima su se našli strjeljaštvo, jahanje i plivanje. Po smrti svoga oca Setija I., Ramzes II. okrunjen je za faraona 1279. g. pr. Kr. u 25. godini života. Nedugo nakon krunidbe pripremio se da ponovo osvoji ogromna područja za svoje egipatsko kraljevstvo.⁶⁴ Njegova vladavina od 67 godina je jedna od najdužih u povijesti Starog Egipta, i najduža u periodu Novoga Kraljevstva.⁶⁵ Ramzes je bio dobro poznat po svojoj vojnoj sposobnosti, baš kao i po sposobnosti da uspostavi mir među zaraćenim stranama. Bio je poznat i kao graditelj. Izgradio je najviši kip samoga sebe u visini od 18 metara, a njegov hram u Abu Simbelu je jedan od najljepših i najgrandioznijih građevina Novog kraljevstva.⁶⁶ Gradio je na monumentalnoj razini kako bi svoje nasljedstvo osigurao od protoka vremena. Koristio je slikovnu umjetnost kao propagandu za svoje pobjede nad stranim neprijateljima, prikazanu na mnogim hramskim reljefima. Egipatski učenjak i arheolog Peter Clayton o Ramzesu II. Velikom napisao je sljedeće:

„Što se tiče gradnje spomenika i velebnih hramova, Ramzes II. stoji nadmoćno među Egipatskim faraonima. Iako je Kufu izgradio Veliku piramidu, Ramzes je imao vlast nad cijelom zemljom Egipatskom. Njegova istinska građevinska dostignuća su Herkuleanskih razmjera.“⁶⁷

Prema izvorima koje imamo, vidljivo je da nije živio skromno. Imao je sedam žena od kojih je daleko najpoznatija bila Nefertari, te neznatan broj sporednih ljubavnica i skoro

⁶¹ SHAEFER 2009: 13.

⁶² SHAEFER 2009: 12.

⁶³ SHAEFER 2009: 13.

⁶⁴ SHAEFER 2009: 16.

⁶⁵ LEICK 1999: 134.

⁶⁶ SHAEFER 2009: 16.

⁶⁷ SPALINGER 2005: 206.

stotinu djece. Egiptolozi se ne slažu oko njihova točnog broja, unatoč tome, hijeroglifi ukazuju da je imao veliku obitelj.⁶⁸ Slavio je sveukupno 13 ili 14 Sed festivala⁶⁹, više od ijednog drugog faraona. Smatra se najvećim arhitektom u razdoblju Novog kraljevstva.⁷⁰ Ramzesovi planovi za izgradnju dvaju hramova kod Abu Simbel polako su napredovali. Tijekom cijele godine, radnici su pažljivo gradili te su koristili opeku i vapnenac kao temeljni građevinski materijal.⁷¹ Ipak, proći će 20 godina prije nego što će hramovi biti završeni i posvećeni bogovima Amun–Ra, Ptah, i samome faraonu. Tijekom života, naredio je gradnju mnogih kipova samoga sebe i svoje vrhovne žene Nefertari.⁷²

Kada je Piramzes službeno postao novi glavni grad, u blizini nekadašnjeg Avarisa, faraon je naredio svojim kuharima da pripreme kulinarske delikatese za tisuće posjetitelja koji su došli slaviti ustoličenje novoga grada.⁷³ Stanovnici su bili entuzijastični vidjevši zgrade popločane plavim pločicama te su Piramzes često zvali „Tirkiznim gradom“. Godišnje žetve su bile bogate i obilne, a narod je bio opskrbljen hranom, više nego u bilo kojem drugom periodu egipatske prošlosti.⁷⁴ Glavni grad je funkcionirao iznimno dobro, unatoč manjim rivalstvima između bogatih stanovnika i državnih dužnosnika. Sveta godišnja slavlja i svečani događaji ujedinili su narod. Prosperitet i sklad su zavlitali Egiptom.

Ramzesova iznimna popularnost i velika moć nadilaze sve ostale vladare, te ostavljaju neizbrisiv trag u povijesti Levanta i Bliskog Istoka. Nakon smrti u 92. godini, i veličanstvene vladavine u trajanju od 67 godina, naslijedio ga je njegov trinaesti sin Merenptah (o. 1203. – 1203. g. pr. Kr.) Nakon 70 dana žalosti, njegova mumija je stavljena na zlatnu barku, i po posljednji put Ramzes II. je otplovio pored drevnog grada Memfisa, iza plodnog koridora gornjeg Nila, do svojeg posljednjeg počivališta u Dolini kraljeva.⁷⁵

⁶⁸ LEICK 1999: 135.

⁶⁹ Staro egipatska ceremonija čija je svrha bila slavljenje vladavine Faraona, obično nakon 30. godine vlasti.

⁷⁰ CLAYTON 1994: 149.

⁷¹ O'CONNOR & CLINE 1998: 16.

⁷² SHAEFER 2009: 72.

⁷³ SPALINGER 2005: 50.

⁷⁴ SHAEFER 2009: 73.

⁷⁵ SHAEFER 2009: 109.

5.2. RAMZES II. KAO FARAON „EGZODUSA“

Je li Ramzes Veliki bio faraon „Egzodusa“? Biblijski „Egzodus“ židovskog naroda iz Egipta najčešće se kronološki smješta u vrijeme vladavine Ramzesa II., iako ne postoji niti jedan zapis koji bi dao povijesnu potvrdu tom događaju.⁷⁶ To ne čudi s obzirom da Egipćani nisu pridavali nikakvu važnost Hebrejima.⁷⁷ Dokumenti nam pokazuju da je postojao narod pod imenom Apiru (Habiru) za vladavine Tutmozisa III.⁷⁸ Za vladavine Ramzesa II., taj narod je bio upotrijebljen za transportiranje kamena, na što nam ukazuje Leydenov papirus 348.⁷⁹ Jedan dokument koji bi nam mogao dokazati postojanje novo formirane zemlje Izrael jest stela iz pete godine vladavine Merenptaha. U njoj se po prvi i jedini put pojavljuje ime Izrael u bilo kojem egipatskom zapisu.⁸⁰ Postoje još dva povijesna događaja: Putovanje Izabranog naroda kroz pustinju u trajanju od 40 godina i pad grada Jerihona, koji se dogodio nakon Mojsijeve smrti, oko 1250. g. pr. Kr.⁸¹ Sukladno tim događajima, Egzodus se mogao dogoditi u počecima 13. st. pr. Kr.

Mnogi egiptolozi i historičari stavljaju Mojsija u bliski odnos sa Ramzesom II. i navode da je on sin kraljice Hatšepsut.⁸² Međutim, kraljica Hatšepsut je vladala u 15. st. pr. Kr., stoga vidimo da se radi o nepodudarnosti od 2. stoljeća.⁸³ Učen i educiran u Egiptu za činovničku poziciju u državi, to znanje je kasnije iskoristio za spas svojeg naroda. Česta je pretpostavka da su židovski robovi radili na podizanju Piramzesa. Mojsijevo ubojstvo stražara, bijeg u Midjan, primanje božjeg otkrivenja, susret sa plamenim grmom te povratak u Egipat, događaju se u prvim godinama Ramzesove vladavine, na način kako je to opisano u *Knjizi Izlaska*.⁸⁴ Pretvaranje vode u krv,⁸⁵ najezda žaba,⁸⁶ najezda komaraca,⁸⁷ najezda obadi,⁸⁸ pošast kuge među stokom,⁸⁹ čirevi na koži,⁹⁰ tuča i oluja,⁹¹ najezda skakavaca,⁹² tama

⁷⁶ KITCHEN 2003: 245.

⁷⁷ SHAEFER 2009: 96.

⁷⁸ REDMOUNT 2001: 98.

⁷⁹ GRIMAL 1992: 138.

⁸⁰ TOMORAD 2016: 103.

⁸¹ ASSMAN 1996: 50.

⁸² KITCHEN 2003: 245.

⁸³ TOMORAD 2016: 93.

⁸⁴ KITCHEN 2003: 260.

⁸⁵ *Izl* 7: 14-24.

⁸⁶ *Izl* 7: 26-8: 11.

⁸⁷ *Izl* 8: 12-15.

⁸⁸ *Izl* 8: 16-28.

⁸⁹ *Izl* 9: 1-7.

⁹⁰ *Izl* 9: 8-12.

⁹¹ *Izl* 9: 13-35.

⁹² *Izl* 10: 1-20.

nad svom zemljom egipatskom,⁹³ i naposljetku pomor egipatske prvorođenčadi.⁹⁴ O razdvajanju i prelasku Crvenog mora⁹⁵ više se može saznati u literaturi Kennetha Kitchena koji na detaljan način opisuje cijeli događaj. Niti jedan od gore navedenih događaja nije potkrijepljen povijesnim izvorima iz perioda Novog kraljevstva niti iz bilo kojeg drugog perioda Egipatske povijesti. Tako veliki i bitan događaj u kojem cijeli narod migrira odnosno napušta zemlju bi zasigurno bio negdje zaveden. Činjenica da se ime Izrael spominje samo jednom u egipatskim izvorima daje kredibilitet tezi da se „*Egzodus*“ hebrejskog naroda vrlo vjerojatno nije dogodio, iako bi bilo neodgovorno tvrditi da se on nikada nije dogodio. Naime, postoje dokazi još od 18. st. pr. Kr. u kojemu su plemena emigrirala u neke povoljnije krajeve kao što su Sirija, ili Anatolija u 14. st. pr. Kr.⁹⁶ Samim time vidimo da „odlazak“ Izraelaca iz Egipatskog ropstva nije povijesni novitet.⁹⁷ Smatram da je ovdje riječ o mitu kojeg je stvorila tradicija od trunke povijesnih činjenica, mit koji je iskrivljen i preuveličan.

5.3. RAT SA HETITIMA I BITKA KOD KADEŠA

Hetiti su bili indoeuropski narod koji je u Anatoliji stvorio moćnu državu koja je nekoliko stoljeća bila svjetska velesila i igrala je važnu ulogu i političkim odnosima toga doba. Sjedište njihove države bilo je smješteno u Hattuši.⁹⁸

Ramzes II. je preuzeo stare i neriješene probleme svojeg kraljevstva. Ne možemo sa sigurnošću utvrditi je li bio zadovoljan sa odlukom svojeg oca, Setija I. o uzajamnom dogovoru o ne napadanju sa Hetitima. Ono što nam je svakako poznato jest to da je Ramzes postao nemiran i da je odlučio pokoriti neprijatelje kako bih povratio sav egipatski teritorij izgubljen za vladavine prijašnjih faraona.⁹⁹ Odnosi sa Hetitima na granici koja je bila smještena na području današnje Sirije bili su daleko od prijateljskih u početnom periodu Ramzesove vladavine. U vremenu Setija I., Egipat je držao svoj utjecaj na južnoj feničanskoj obali dok su Hetiti zadržali utjecaj u sjevernom gradu Kadešu.¹⁰⁰ U četvrtoj godini vladavine Ramzesa II., dolazi do ustanka i pobune u Levantu, te je zbog toga, u petoj godini vladavine

⁹³ *Izl* 10: 21-29.

⁹⁴ *Izl* 11: 4-6.

⁹⁵ *Izl* 13: 17-14: 29

⁹⁶ KITCHEN 2003: 254.

⁹⁷ KITCHEN 2003: 255.

⁹⁸ ZAMAROVSKY 1965: 98.

⁹⁹ SHAEFER 2009: 74.

¹⁰⁰ CLAYTON 1994: 150.

morao mobilizirati vojsku.¹⁰¹ Okupio je jednu od najvećih egipatskih vojski ikada viđenih, sveukupno oko 20.000 ljudi, podijeljenih u četiri divizije, nazvane po bogovima Amun, Re, Ptah i Seth.¹⁰²

Ramzes II. je prešao pojas Gaze te je nakon duge ekspedicije po teškom i nepristupačnom terenu došao do Kadeša. Zbog veličine i brojčanosti vojske, te svih pomoćnih elemenata poput nosača opreme i logistike vezane uz postavljanje kampova, napredak je bio spor te se prostirao na golemom području. Vitalnim su se učinile informacije od zarobljenih špijuna da je hetitska vojska iznimno blizu i da čeka u zasjedi.¹⁰³

„Evo, njegovo veličanstvo je pripremlilo pješništvo, kočije i plaćenike, koje će pobjedom od strane njegova mača iznjedrili plan bitke. Njegovo veličanstvo je krenulo prema sjeveru, sa svojom vojskom uz sebe. Godine pete, drugog mjeseca treće sezone (deseti mjesec), devetog dana, njegovo veličanstvo je prošlo pored utvrde Tharu Montu. Svaka zemlja je drhtjela pred njime, strah je bio u njihovim srcima.“¹⁰⁴

Hetitski kralj Muvatali II. je okupio vojsku još veću od one Egipatske. Sa otprilike 40.000 vojnika i 2.500 kočija, bila je iznimno moćna sila – koja je munjevito napala Re diviziju.¹⁰⁵

„Kada je njegovo veličanstvo došlo do grada¹⁰⁶, evo, kralja od Kheta, koji je okupio sve pokrajine od mora do zemlje Kheta: Naharin, Keškeš, Ekereth, Karkemiš i Kadeš. Nije ostavio niti jednu zemlju po strani, povevši svakog vođu i njihovu vojsku sa sobom, brojčano toliko veliku da joj nije bilo premca. Pokrili su planine i polja svojom brojnošću, kao skakavci.“¹⁰⁷

Kočije su s lakoćom probijale egipatske redove, ostavljajući iza sebe mnoštvo mrtvih. U panici koja je zavládala, Ramzes se našao izoliran od ostatka svojeg kampa, ostavši uz njega jedino štitonoša Menna.¹⁰⁸

¹⁰¹ CLAYTON 1994: 151.

¹⁰² CLAYTON 1994: 153.

¹⁰³ CLAYTON 1994: 153.

¹⁰⁴ PRITCHARD 1969: 255.

¹⁰⁵ CLAYTON 1994: 153.

¹⁰⁶ Kadeša.

¹⁰⁷ BREASTED 1906: 138.

¹⁰⁸ CLAYTON 1994: 154.

„Evo prokletog kralja od Kheta, zajedno sa svojim brojnim saveznicima, poredanima u bojnom nizu i sakriveni sjeverozapadno od grada Kadeša, dok je njegovo Veličanstvo ostalo samo sa svojom stražom, i divizijom Amon iza njega.“¹⁰⁹

Unatoč kaotičnoj situaciji, Ramzes je vrlo brzo okupio ostatak svoje vojske kako bi se oduprijeli napadu. Spašen je od potpunog poraza, odnosno još gore, od zarobljavanja uz pomoć svoje elitne straže, koja je išla drugom rutom prema bojištu od glavne vojske, te je brzo sa boka napala Hetite.¹¹⁰

„Divizija Re je prešla prijeko riječnog korita na južnoj strani grada Šabtuna, oko dva i pol kilometra od divizije Amon; divizija Ptah se nalazila južno od grada Aranamija, a divizija Sutekh je marširala po putu. Njegovo Veličanstvo je formiralo redove od svih vođa njegove vojske, dok su bili na obali zemlje Amor.“¹¹¹

Prisiljen boriti se na dvije fronte, Muvatali II. se odlučio povući, te je Ramzes II. Veliki zauzeo bojište.¹¹² Sljedećeg dana, ponovo okupljena Egipatska vojska napada Hetitske snage, međutim ishod je završio pat pozicijom.¹¹³ Ramzes situaciju nije smatrao takvom, no nije ništa mogao učiniti da ju promjeni sebi u korist.

„Evo, poraženi kralj od Kheta koji je došao sa svojom prisiljenom vojskom, i naroužan čekao (u zasjedi) iza Kadeša Varljivog dok njegovo Veličanstvo nije znalo ništa o tome. Njegovo Veličanstvo je zatim nastavilo svoj put prema sjeveru, i sjeverozapadno od Kadeša postaviše svoj kamp.“¹¹⁴

Unatoč tome, vojska se vratila doma, a *status quo* je stupio na snagu. Postoje mnoga objašnjenja zašto Ramzes II. nije uspio poraziti Hetite u bitci kod Kadeša, odnosno, zašto uopće nije ušao u očekivani sukob u sa neprijateljskom vojskom u devetom danu borbe. Historiografija ukazuje na činjenicu da faraon nije „vidio“ Hetitsku vojsku, što je krajnje nevjerovatno s obzirom na veličinu tadašnje vojske i načine na koji su se vodili ratovi.¹¹⁵

„Godina peta, treći mjesec, treće sezone, dan deveti, za vladavine njegova Veličanstva (Ramzesa II.). Za vrijeme druge pobjedničke kampanje, prosperitet i zdravlje su vladali u

¹⁰⁹ BREASTED 1906: 139.

¹¹⁰ CLAYTON 1994: 154.

¹¹¹ BREASTED 1906: 140.

¹¹² CLAYTON 1994: 154.

¹¹³ CLAYTON 1994: 160.

¹¹⁴ BREASTED 1906: 144.

¹¹⁵ SPALINGER 2005: 214.

šatoru njegovog Veličanstva podno planini južno od Kadeša. U zoru se ukazao kao Re te je nastavio sjeverno.“

Autori Anthony Spalinger i James Pritchard detaljno opisuju uzroke, tijek i posljedice ovog značajnog sukoba, te je njihova literatura iznimno korisna za daljnje istraživanje ove teme.

Unatoč čudesnom preokretu koji se dogodio u ovom sukobu, Bitka kod Kadeša u petoj godini Ramzesove vladavine, sa strateškog i vojnog gledišta bila je neuspjeh. Učinio je sve kako bi ponovo uspostavio ravnotežu. Manji pohodi oko Biblosa i Kadeša služili su da stvore povoljnije uvijete za uspostavu mira.¹¹⁶ Bitka kod Kadeša bila je posljednja velika odlučujuća bitka koju je Egipat vodio na području Azije.¹¹⁷ Dolazilo je do mnogih manjih sukoba sa Hetitima u nadolazećim godinama, no Ramzes II. je shvatio da nikada neće moći kontrolirati sjeverne dijelove Sirije, baš kao što njegovi protivnici nikada neće moći kontrolirati južno područje.¹¹⁸ Unutarnji nemiri i rastuća asirska opasnost sa istoka uvjerali su hetitskog kralja Hatušilija III. da zaista nema više smisla ratovati sa Egipćanima. Shodno tome, godine 1259. pr. Kr. predložio je mirovni sporazum, točnije, pakt o međusobnom ne napadanju i međusobnoj podršci.¹¹⁹

Nakon što su vojni sukobi na području Sirije prestali, Egipat je ušao u period nezapamćenog mira koji je trajao šezdeset godina. Ramzes II. ga je konsolidirao mirovnim sporazumom u Kadešu, o. 1258. g. pr. Kr. , i ženidbom s hetitskom princezom u 34. godini svoje vladavine.¹²⁰

5.4. KADEŠKI MIROVNI SPORAZUM

Mirovni sporazum iz Kadeša između Egipćana i Hetita smatra se jednim od najstarijih na svijetu.¹²¹ Diplomatski pregovori trajali su preko dvije godine zbog dalekog puta između te dvije države. Sporazumom je završen rat na području današnje Sirije, i jasno su određene granice razgraničenja između egipatskog i hetitskog teritorija. Interesne sfere oba kraljevstva su bile jasno naznačene. Egipat je jamčio Hetitima pravo korištenja feničanskih luka, na

¹¹⁶ ASSMAN 1996: 139.

¹¹⁷ SPALINGER 2005: 209.

¹¹⁸ PRITCHARD 1969: 256.

¹¹⁹ CLAYTON 1994: 153.

¹²⁰ ASSMAN 1996: 139.

¹²¹ SHAEFER 2009: 91.

području današnjeg Libanona.¹²² Hetiti su na recipročan način omogućili Egipćanima da se slobodno kreću prema sjeveru, sve do Ugarita, drevnog sirijskog grada na istočnoj obali Sredozemlja. Sjeverna Sirija i sporno područje kraljevstva Amurru pripali su Hetitima, dok je južna Sirija sa cijelim palestinskim područjem ostala u vlasništvu Egipta.¹²³ Pun naziv sporazuma jest:

„Sporazum Rea–mashesha mai Amana, veliki kralj, kralj zemlje Egipatske, hrabar, sa Hatušilijem, velikim kraljem zemlje Hetitske, njegov brat, za uspostavu (dobrog) mira (i) dobrog bratstva (dostojnog) velikih kraljeva između njih, zauvijek.“¹²⁴

Potpisan i potvrđen od strane obiju država mirovni sporazum jamčimo je jednakost oba kraljevstva, a „vječni mir“ je trebao vladati između njihovih vladara i svih budućih nasljednika. Sporazum je također sadržavao je klauzule o izručenju političkih protivnika te predstavljao temelj dugoročnog mira.¹²⁵ Ovaj dogovor o međusobnom nenapadanju, kao što sam već ranije naveo, jest jedini preživjeli dokument potpisan između dvije nezavisne države na području starog Istoka, i općenito stare povijesti. Sačuvane verzije ispisane su na egipatskim hijeroglifima i klinastom pismu.¹²⁶ Egipatska verzija je zapisana na dvije stele, od kojih je jedna otkrivena u Amunovu hramu u Karnaku, a druga u Ramezeju.¹²⁷ Većina teksta je gotovo identična osim jednog manjeg dijela u hetitskoj verziji u kojoj se navodi da su Egipćani bili ti koji su tražili mir.¹²⁸ Dakako, egipatska verzija je tvrdila suprotno. Hetitska verzija sporazuma je predstavljena u obliku srebrne plakete.¹²⁹ Sporazum je bio sačinjen od sveukupno 18 članaka; prvi su bili vezani za mir, zatim za dotične bogove koji su zahtijevali mir, i jednostavna deklaracija kojom se prekida oružani sukob. Naveden je i članak u kojem se spominje odmazda u slučaju da se sporazum prekrši. Zaista, mir je vladao narednih četrdesetšest godina Ramzesove vladavine. Oko 1250. g. pr. Kr. kralj vazalne države Mira sa područja Male Azije pokušao je sklopiti koaliciju sa Egiptom protiv Hetita, no Ramzes je to odlučno odbio.¹³⁰ Sporazum je bio na snazi sve do pada Hetitskog kraljevstva od strane

¹²² SHAEFER 2009: 91.

¹²³ STEINFORD & SEELE 1957: 251.

¹²⁴ PRITCHARD 1969: 202.

¹²⁵ SHAEFER 2009: 92

¹²⁶ STEINFORD & SEELE 1957: 252.

¹²⁷ SPALINGER 2005: 228.

¹²⁸ SPALINGER 2005: 229.

¹²⁹ SHAEFER 2009: 92.

¹³⁰ SHAEFER 2009: 99.

Asirskog kraljevstva i prodora Naroda sa mora o. 1150. g. pr. Kr.¹³¹ Francuska egiptologinja Bernadette Menu primjećuje sljedeće:

„Faraon je na veličanstven način ispunio fundamentalnu obavezu kao sin i nasljednik bogova. Era mira i prosperiteta, čak i izobilja je uslijedila nakon rata, a Egipat je doživio desetljeća blagostanja, sve do smrti Ramzesa II.“¹³²

Kadeški mirovni sporazum smatra se iznimno bitnim dokumentom u povijesti čovječanstva, te je od tolikog značaja na području međunarodnih odnosa da je njegova kopija obješena na zidu u sjedištu Ujedinjenih naroda u New Yorku. Imao je snažan utjecaj na sve buduće mirovne sporazume u stoljećima i tisućljećima koji su uslijedili, kao što su Pariški sporazum iz 1815. godine, kojim je završen Napoleonov pohod po Europi, te Versajski mirovni sporazum iz 1919. godine, koji je formalno okončao Prvi svjetski rat.¹³³

Epistolarna razmjena između Hatusilija III. i Ramzesa II. oko bitke kod Kadeša i što se točno u njoj dogodilo, savršeno ilustrira iracionalnu i ideološku osnovu djelovanja tih drevnih državnika. Osiguravši moćan savez nakon pola stoljeća sukoba, svaka strana je pokušala spasiti i očuvati čast međusobnim podilaženjem.¹³⁴ Unatoč svemu, nastavili su se dobri odnosi. Mnogi egipatski liječnici i arhitekti su bili slani u Hattušu kao znak dobrih odnosa dvaju država, baš kao i razmjena luksuznih darova i dobara. Kako nam je gore spomenuta analiza egipatsko–hetitskih odnosa u 13. st. pr. Kr. pokazala, glavni poticaj za vanjskom politikom u kasnom brončanom dobu jest pridobivanje i održavanje prestiža i časti.¹³⁵ Mirni odnosi među ravnopravnim snagama bili su mogući samo kada su obje strane mogle spasiti obraz. Bratski odnosi između dvaju kraljevstva mogli su zavladati tek kada je pitanje časti bilo zadovoljeno, a zauzvrat su bili legitimni, prestižni i unosni. Suvremeni znanstvenici često griješe namećući moderne i racionalne motive, kao što su strateško razmatranje, na one drevne. Iako su praktična pitanja vjerojatno dolazila u obzir, Hetiti su bez ikakve sumnje birali jednog, umjesto dva neprijatelja na svojim južnim i istočnim granicama. Odlučujući faktor je bio ideološki. Čast, osveta i ugled bili su zaista od vitalni nacionalni interesi.¹³⁶

Možda je egipatsko–hetitski mirovni sporazum zapravo bio „gospodski dogovor“, u kojemu su obje strane na eksplicitan ili implicitan način odlučile pristati na dogovor oko

¹³¹ GURNEY 1952: 39.

¹³² SHAEFER 2009: 100.

¹³³ SHAEFER 2009: 95.

¹³⁴ VAN DIJK 2000: 298

¹³⁵ BRAND 2007: 32.

¹³⁶ BRAND 2007: 33.

njihovih razlika. Doista, blagi sadržaj i elaborirana formulacija ugovora podsjećaju nas na retoriku modernih sastanaka i njihovih deklaracija u kojima se nastoje umanjiti nesporazumi dviju stranaka.¹³⁷

6. PROPAST HETITSKOG KRALJEVSTVA I KRAJ NOVOG KRALJEVSTVA

Ramzesa II. nasljeđuje njegov sin Merenptah. Tijekom 5. godine vladavine Merenptah je poveo uspješan vojni pohod protiv libijskog plemena Mešveš koje prijete području Donjeg Egipta.¹³⁸ O tom događaju svjedoče natpisi i reljefi s hramskog kompleksa u Karnaku.¹³⁹ Nakon njegove smrti vodio se rat za egipatsko prijestolje. Posljednja vladarica XIX. Dinastije je Tausret (o. 1188. – 1186. g. pr. Kr.), kraljica Setija II. Po njezinoj smrti, dinastija prestaje postojati.¹⁴⁰

U Hetitskom kraljevstvu, po smrti Tudalija IV. (o. 1237. – 1209. g. pr. Kr.), za kojeg se smatra da je bio posljednji moćan vladar kraljevstva¹⁴¹, na vlast dolazi njegov sin Supiluliuma II. (o. 1207. – 1187. g. pr. Kr.), posljednji hetitski vladar. Za vrijeme njegove vladavine, kraljevstvom je vladalo nezadovoljstvo, nemir i razjedinjenost zbog neriješenih pitanja oko sukcesije vlasti.¹⁴² Iako je vodio vojne pohode na zapadu kako bi obranio granice kraljevstva od napada nezadovoljnih vazalskih država.¹⁴³ O njihovom nezadovoljstvu nam svjedoči prisega jednog od pisara:

„Priznati ću samo one potomke, svojega gospodara Spiluliuma I. Neću zauzeti stranu niti jednog drugog čovjeka (vladara), potomke Muvatalija ili Tudalija.“¹⁴⁴

Strateški važna luka Ura je bila glavna točka preko koje su Hetiti uvozili žito od Egipćana. Međutim, ta luka dolazi pod vlast vazalnih država te je dovoz žita u kraljevstvo prekinuto.¹⁴⁵ Nekoliko zapisa iz vremena vladavine Tudalija¹⁴⁶ naznačuju kritičnu važnost uvezenog egipatskog žita. Faraon Merenptah u svojim zapisima u Karnaku spominje pobjedu

¹³⁷ SHAEFER 2009: 102.

¹³⁸ TOMORAD 2016: 103.

¹³⁹ BREASTED 1906: 240.

¹⁴⁰ GRIMAL 1992: 271.

¹⁴¹ BRYCE 1998: 361.

¹⁴² BRYCE 1998: 362.

¹⁴³ GURNEY 1952: 39.

¹⁴⁴ BRYCE 1998: 362.

¹⁴⁵ BREASTED 1906: 580.

¹⁴⁶ GURNEY 1952: 40.

nad Libijcima i naznačuje poslanu pošiljku žitarica „*kako bih očuvao na životu zemlju Hetitsku*“.¹⁴⁷

U Egiptu dolazi do osnivanja XX. dinastije, pod faraonom Sethnakhtom (o. 1186. – 1184. g. pr. Kr.), a najznačajniji vladar te dinastije je bio Ramzes III. (o. 1184. – 1153. g. pr. Kr.)¹⁴⁸ Njegova je vladavina obilježena brojnim ratnim sukobima s libijskim plemenom Mešveš na zapadu te brojnim nomadskim plemenima na istoku. Egipatske posjede u Palestini i Siriji već su početkom 13. st. pr. Kr. počeli ugrožavati „Narodi s mora“. Arheološka istraživanja pokazala su da se pod tim imenom kriju brojna plemena s područja Male Azije i šireg egejskog prostora.¹⁴⁹ Njihovi upadi opisani su na mnogobrojnim reljefima hrama Medinet Habu i na glasovitom *Papirusu Harris*.¹⁵⁰ Unatoč neprekidnim ratovima Egipat je za vladavine Ramzesa III. ostao velika vojna sila starog Istoka, ali njegova moć polako slabi. Zbog sve goreg stanja u kraljevstvu, prvenstveno uzrokovanim povećanjem cijena žitarica, dolazi do dvorske zavjere na čelu sa kraljicom Tijom.¹⁵¹ Ramzes III. je umro od posljedica ranjavanja zadobivenih u dvorskoj zavjeri.¹⁵²

U Hetitskom kraljevstvu, dolazi do jedine zabilježene pomorske bitke vođenu Supiluliumom II., bitka kod Alašije.¹⁵³ Tudalija IV. je za svoje vladavine uspio zauzeti, iako samo privremeno, područje Alašije, a njegov nasljednik je doživio katastrofu koja je devastirala velika područja Bliskog Istoka u 12. st. pr. Kr.¹⁵⁴ Konačni pad Hetitskog kraljevstva se tradicionalno povezuje sa masovnim kretanjima naroda koji su pokorili i uništili područja Anatolije, Sirije i Palestine, i preko istočnog Mediterana došli do obale Egipta u ranom 12. st. pr. Kr.¹⁵⁵ Na zidovima u hramu Medinet Habu, faraon Ramzes III. je grafički prikazao posljedice uništenja kojeg je Narod s mora uzrokovao prije nego li su stigli do Egipta:

¹⁴⁷ BRYCE 1998: 365.

¹⁴⁸ TOMORAD 2016: 104.

¹⁴⁹ TOMORAD 2016: 105.

¹⁵⁰ KUHRT 1995: 386.

¹⁵¹ TYLDESLEY 2006: 169.

¹⁵² Mumija Ramzesa III. čuva se u *Egyptian Museum* u Kairu. Početkom rujna 2011. Zahi Hawass izjavio je na jednom predavanju da je mumija odmotana te da je vrat faraona Ramzesa prerezan. Dana 12. prosinca 2012. talijanski tim stručnjaka pod vodstvom dr. Alberta Zinka s Europske akademije u Bolzanu konačno je objavila rezultate autopsije tijekom koje je potvrđeno da je faraon ubijen u “hramskoj zavjeri”. *BMJ* s.v. „Study reveals that Pharaoh’s throat was cut during royal coup“. [<http://www.bmj.com/press-releases/2012/12/17/study-reveals-pharaoh%E2%80%99s-throat-was-cut-during-royal-coup>], 18. prosinac 2012.

¹⁵³ BRYCE 1998: 366.

¹⁵⁴ BRYCE 1998: 367.

¹⁵⁵ BRYCE 1998: 367.

„Od jednom sve zemlje su se našle raštrkane i u sukobu. Niti jedna država nije mogla stati u obranu protiv njihove vojske, od Hetita, Karkemiša i Alašije pa nadalje, uništavali su ih jednu za drugom. Opustošili su narod, a zemlja je bila nalik ničemu što je ikada postojalo. Išli su naprijed prema Egiptu, dok ih je plamen spremno čekao. Njihova konfederacija jest bila sačinjena od Pelesta, Tjekera¹⁵⁶, Šekeleša, Denyena¹⁵⁷ i Vešvera, ujedinjenih zemalja. Položili su ruke na zemlju daleku, zemlju na rubu svijeta, a u srcima uvjerenje da će njihov plan uspjeti!“¹⁵⁸

Glavni grad Hatuša je zapaljena do temelja o. 1180. g. pr. Kr. u snažnom napadu Naroda s mora, a njezin teritoriji je bio zauzet od strane Asirije.¹⁵⁹ Samim time je Hetitsko kraljevstvo nestalo iz povijesnih izvora i prestalo postojati.¹⁶⁰

Pred kraj XX. dinastije, Egiptom vlada niz od osam vladar po imenu Ramzes koji su rodbinskoj vezi sa svojim prethodnicima.¹⁶¹ Ramzes IV. (o. 1153. – o. 1147. g. pr. Kr.) se uglavnom posvetio gradnji hramova, i nije uspio riješiti lošu gospodarsku situaciju. Njegov sin, Ramzes V. (o. 1147. – o. 1143. g. pr. Kr.) dolazi u sukob sa svećenstvom te postoje indicije da je došlo do sukoba i rata u kojima je stradao i sam faraon.¹⁶² Faraoni koji su uslijedili nisu napravili ništa da bi popravili stanje u kraljevstvu već su gotovo potpuno izgubili područja na prostoru Levanta, a istočna granica je pomaknuta na područje istočne delte.¹⁶³

Ramzes XI. (o. 1099. – o. 1069. g. pr. Kr.) posljednji je vladar XX. dinastije.¹⁶⁴ Njegova je vladavina obilježena mnogim problemima na cijelom području države. Granicama opet prijete libijska i nomadska plemena s istoka. Sve veće probleme ponovno stvaraju visoki Amunovi svećenici koji gotovo samostalno vladaju jugom zemlje.¹⁶⁵ Oko 1080. g. pr. Kr. Herihor postaje novi vrhovni svećenik, samim time se koncentrira velika moć u njegovim rukama te uzima titule „guvernera Nubije“ i „kraljevskog sina Kuša“.¹⁶⁶ Granice države ograničene su na prostor od Elefantine do delte, Nubija, posljednja egipatska provincija

¹⁵⁶ Povezuju se sa Sicilijom. DREWS 2000: 178.

¹⁵⁷ Vjerovatno pripadaju grupi plemena koja o. 1200.g. pr. Kr. ruše Hetitsko kraljevstvo i državu Ugarit. DREWS 2000: 181.

¹⁵⁸ BREASTED 1906: 204.

¹⁵⁹ GURNEY 1952: 55.

¹⁶⁰ BRYCE 1998: 382.

¹⁶¹ TOMORAD 2016: 107.

¹⁶² CLAYTON 1994: 167.

¹⁶³ GRIMAL 1992: 288.

¹⁶⁴ TOMORAD 2016: 108.

¹⁶⁵ GRIMAL 1992: 291.

¹⁶⁶ CLAYTON 1994: 171.

izgubljena je u borbama za vlast.¹⁶⁷ Smrću Ramzesa XI. o. 1069. g. pr. Kr. gasi se XX. dinastija, a sa njom i period Novog Kraljevstva.¹⁶⁸

7. ZAKLJUČAK

Sa sigurnošću smo utvrdili da je period Novog Kraljevstva „zlatno doba“ staroegipatske povijesti. Također je neosporno kako je ovaj period, točnije 14. i 13. st. pr. Kr. vrhunac razvoja Hetitskog kraljevstva. U ovom radu sam obradio geopolitičko stanje na području Starog Egipta i Levanta od 15. do 11. st. pr. Kr., koristeći povijesne izvore i stručnu literaturu kako bih što točnije prikazao i opisao događaje toga perioda. Mnogi događaji vezani uz ovaj period su iskrivljeni ili netočno prikazani u današnjoj popularnoj kulturi, shodno tome, cilj mi je bio što točnije prikazati činjenice koje se vežu uz ovaj povijesni period.

Područje kojim se bavi ovaj rad je opširno, sukladno tome, postoje još mnoga neodgovorena pitanja vezana uz ovaj period. Jedno od mnogih jest: tko je bila Neferneferuaten? Danas u historiografiji traju velike rasprave je li to zaista bila Nefertiti ili netko drugi. To je samo jedno od gorućih pitanja koje egiptolozi istražuju i koje će obrađivati u budućnosti. Izlazak Židovskog naroda iz Egipta još je jedan događaj koji je vrijedan detaljnijeg istraživanja. Iako sam postavio tezu da se tako nešto vrlo vjerojatno nije dogodilo, gotovo je pa nemoguće u jednom ovakvom radu obraditi cjelokupnu problematiku vezanu na tu temu. Više o tome se može saznati iz literature Kennetha Kitchen. Bitka kod Kadeša i egipatsko–hetitski odnosi iznimno su dobro zabilježeni u povijesnim izvorima te su oni obrađeni u cijelosti i rad pruža detaljan pregled tih događaja. Sporazum koji je proizašao iz tog sukoba ima neprocijenjivu povijesnu vrijednost.

Nema sumnje da je staroegipatska civilizacija zadužila čovječanstvo za sve vijekove svojom kulturom, znanjem, arhitekturom i građevinama koje i danas čvrsto stoje, pokazavši nam time da je izdržala test vremena i samim time pokazala svoju povijesnu važnost.

¹⁶⁷ TOMORAD 2016: 109.

¹⁶⁸ TOMORAD 2016: 109.

LITERATURA

- ASSMANN, Jan (1996) *The mind of Egypt*. New York.
- BARD, Kathryn A. (2008) *An Introduction to the Archeology of Ancient Egypt*. Oxford.
- BRAND, Peter J. (2007) *Ideological imperatives: Irrational factors in Egyptian–Hittite relations under Ramesses II*. Memphis.
- BREASTED, James H. (1906) *Ancient records of Egypt*. Chicago.
- BRYCE, Trevor R. (1998) *The Kingdom of Hettites*. Oxford.
- CLAYTON, Peter A. (1994) *Chronicle of the Pharaohs*. London-New York.
- DODSON, Aidan–HILTON, Dyan (2004) *The complete royal families of Ancient Egypt*. London.
- DREWS, Robert (2000) „Medinet Habu: Ox carts, Ships, and Migration Theories“. *Journal of Near Eastern Studies* vol. 59 no. 3 (Jul.): 161-190.
- GURNEY, Oliver (1952) *The Hittites*. London.
- GRIMAL, Nicolas (1988) *A history of Ancient Egypt*. Oxford-Cambridge Mass.
- KITCHEN, Kenneth A. (2003) *On the reliability of the Old testament*. Grand Rapids-Cambridge.
- KUHRT, Amélie (1995) *The ancient Near East c. 3000. – 300. B.C., Vol I–II*. London–New York.
- KUIPER, Kathleen (2011) *Ancient Egypt from prehistory to Islamic conquest*. London.
- LEICK, Gwendolyn (1999) *Who's Who in the Ancient Near East*. London-New York.
- MERTZ, Barbara (2007) *Temples, Tombs & Hieroglyphs; A Popular History of Ancient Egypt*. London.
- MURNANE, William J. (1990) *Road to Kadesh*. Chicago.
- O'CONNOR, David (1998) *Amenhotep III: Perspectives on his reign*. Ann Arbor.
- REDMOUNT, Carol A. (1995) „The Wadi Tumilat and the“Canal of the pharaohs“. *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 54, No. 2: 127–135.
- ROEBUCK, Carl. (1984) *The world of ancient times*. Chicago.

- SHEAFER, Silvia A. (2009) *Ramses the Great*. New York.
- SPALINGER, Anthony J. (2005) *War in Ancient Egypt*. Oxford.
- STEINDORFF, George–SEELE, Keith C. (1957) *When Egypt ruled the East*. Chicago.
- TOMORAD, Mladen (2016) *Staroegipatska civilizacija, sv.1: Povijest i kultura Starog Egipta*. Zagreb.
- TYLDESLEY, Joyce (2006) *Chronicle of the Queens of Egypt from early dynastic times to the death of Cleopatra*. London.
- VAN DIJK, Jacobus (2000) „The Amarna period and the later New Kingdom (c. 1352. – 1069. B.C.)“. U: Ian Shaw (ur.), *The Oxford history of Ancient Egypt*. Oxford: 272-313.
- ZAMAROVSKÝ, Vojtech (1965) *Tajne carstva Hetita*. Zagreb.